

ادب دعا در صحیفه سجادیه

فریبا مهری

دبیر دینی و قرآن آموزش و پرورش

بخش نخست

* ادب توبه؛

* ادب درخواست.

ادب صلوات

مشروعیت «صلوات» مبتنی بر قرآن کریم است که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» [الاحزاب/۵۶].

مفهوم این آیه مبارکه آن است که مقام پیامبر اسلام (ص) به قدری والا و ارجمند است که آفریدگار عالم هستی و تمام فرشتگانی که تدبیر این جهان به فرمان حق برعهده آن‌ها گذاشته شده است، بر او درود می‌فرستند. اکنون که چنین است، شما نیز با این پیام جهان هستی هماهنگ شوید و بر او درود بفرستید و در برابر فرمان او تسلیم باشید.

«صلاة» که جمع آن «صلوات» است، در مورد خداوند به معنی فرستادن رحمت است و در مورد فرشتگان و مؤمنان به معنای طلب رحمت است [اردکانی، شرح و فضائل صلوات: ۱]. امام صادق (ع) در تفسیر «صلوات» می‌فرماید: «صلوات از ناحیه خدا به معنی رحمت است، و از ناحیه فرشتگان به معنی تزکیه و تطهیر است و از ناحیه انسان‌ها به معنای دعا و طلب رحمت است.» [صدوق، ۱۳۷۲].

چکیده

نیایش‌های امام سجاده (ع) در «صحیفه»، سرشار از مضامین لطیف و دل‌پذیر است. این دعاها نشانه ذوق سرشار، روح متعالی، بزرگی شخصیت و دردآشنایی آن حضرت است. خواننده این دعاها با اندکی ژرف‌نگری و تأمل، لذتی معنوی و روحانی احساس می‌کند که همه لذت‌های مادی با آن برابر نیست و درمی‌یابد که این کتاب، صحیفه معرفت است. با وجود پژوهش‌های فراوانی که درباره این کتاب انجام پذیرفته است، مقوله ادب دعا در ادعیه حضرت، کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. با نگاهی به تعاریف ادب و ادبیات دعا، نمونه‌هایی از ادب دعا در ادعیه آن بزرگوار مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: صحیفه سجادیه، ادبیات دعا، امام سجاده (ع)، ادب حضور

در این مقاله ما به مرتبه‌ای از اصول و آداب کلی که به‌واقع چارچوب صحیفه سجادیه را تشکیل می‌دهند، می‌پردازیم که عبارت‌اند از:

* ادب صلوات؛

* ادب اقرار به اصول و فروع دین؛

صلوات بالاترین ذکر صحیفه

از برجسته‌ترین آداب دعا در صحیفه سجاده، ذکر «صلوات بر محمد و آل محمد (صلوات‌الله‌علیهم)» است که شمارگان آن به ۱۹۵ مورد می‌رسد و کمتر دعایی است که در اول یا وسط، و آخرش این دعا تکرار نشده باشد. و در هر دعایی حضرت سجاد(ع) قبل از هر حاجتی بر پیامبر و خاندان پاکش درود فرستاده است.^۲

صلوات ترسیم جهان بینی تشیع

صلوات زیربنای اصلی اعتقادات شیعه محسوب می‌شود. ذکر «اللهم» بیانگر اصل توحید، کلمه «صل علی محمد» مبین اصل نبوت، و عبارت «و آل محمد» حاکی از اصل امامت است.^۳

صلوات احیاگر حریم ولایت (عترت)

شرایط زمانی امام سجاد(ع) طوری بود که آل گرامی پیامبر(ص) مظلوم‌ترین افراد بودند و تبلیغات سوء علیه خاندان بزرگ رسالت رواج داشت؛ تا جایی که هر کس دم از ولایت و حمایت اهل بیت(ع) می‌زد، به بدترین مجازات‌ها می‌رسید. امام سجاد(ع) برای در صحنه نگه داشتن عترت و اهل بیت پیامبر(ص) بر آنان صلوات می‌فرستد تا مبدا مردم آن‌ها را فراموش کنند و از یاد ببرند [احمدی، پژوهشی در صحیفه امام سجاد، ۱۳۸۶: ۱۲۷].

صلوات توسل به محمد و آل محمد(ص)

یکی از شرایط استجاب دعا، توسل به محمد و آل محمد(ص) است؛ چنان که قرآن کریم می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و ابتغوا الیه الوسیله...» [المائده/۳۵]. امام(ع) با تکرار صلوات می‌آموزد که وسیله توسل و نزدیک شدن به خدا، محمد و آل محمد(ص) است.

صلوات شعار سیاسی

صلوات فرستادن بر پیامبر(ص) به منزله درود فرستادن به همه مخلوقات است و سرّ آن، این است که چون محمد و آل محمد(ص) واسطه فیض الهی اند، مخلوقات دیگر از وجود آنان پربرکت است [حکیمی، بی تا].

صلوات کفاره گناهان

روایات کثیری در فضیلت «صلوات بر محمد و آل محمد(ص)» و آثار آن موجود است؛ از جمله این روایت که امام رضا(ع) فرمود: «من لم یقدر علی ما یکفر به ذنوبه فلیکثر من الصلوه علی محمد و آله، فانما تهدم الذنوب هدما» [جامع‌الخبار، فصل ۲۸، روایت ۹]: کسی که نتواند کاری بکند که کفاره گناهانش باشد، بسیار صلوات بر محمد و آل او بفرستد که صلوات بر آنان، اساس گناهان را فرو می‌ریزد و ویران سازد.

صلوات میزان اعمال را سنگین می‌کند

از امام باقر و امام صادق(ع) روایت شده است، سنگین‌ترین چیزی که در قیامت در میزان اعمال گذاشته می‌شود، صلوات بر محمد و اهل بیت اوست: «ثقل ما یوضع فی المیزان یوم القیامه الصلوة علی محمد و اهل بیته» [مجلسی، ۱۴۰۳ هـ، ج ۹: ۹۲].

صلوات پاک‌کننده اخلاق

نکته قابل توجه این است که آثار و برکات صلوات علاوه بر درجاتی که برای پیامبر(ص) و خاندان مطهرش دارد، به خود صلوات‌فرستنده نیز برمی‌گردد؛ زیرا ذوات مقدسه معصومین(ع) به کمال مطلوب رسیده‌اند، چنان که امام سجاد(ع) فرمود: «اللهم صل علی محمد نبیا و اله کما صلیت علی ملائکتک المقربین... صلوه تبلیغنا بر کاتها، و ینالنا و یرتجبا لها دعاؤنا.»^۴

دایره شمول صلوات

در اکثر دعاها و هنگام خواستن حاجت از خداوند، بر پیامبر(ص) صلوات فرستاده می‌شود. در مجموع ۲۱۰ صلوات با عبارات متفاوتی در صحیفه بر افراد فرستاده می‌شود [صمدانیان، صلوات و پیامبر اعظم(ص) در صحیفه سجاده(ع)، بی تا] که این افراد عبارت‌اند از:

الف) پیامبر اسلام(ص) نظیر: اللهم صل علی محمد و آله و یا صلی الله علی محمد و آل محمد. [دعای چهارم]

ب) اهل بیت پیامبر(ص) نظیر: «فصل علی محمد و آله الطیبین الطاهرین الاخیار الاتحیین.» [دعای ششم]

ج) اصحاب پیامبر(ص) نظیر: «اللهم و اصحاب محمد خاصه.» [دعای چهارم]

د) تابعین نظیر: «اللهم وصل علی التابعین من یومنا...» [دعای چهارم]

ه) تابعین تابعین نظیر: «اللهم و صل علی التابعین... و علی ازواجهم و علی ذریاتهم.» [دعای چهارم]

و) ملائکه نظیر: «اللهم صل علی ملائکتک المقربین.» [دعای سی و دوم]

ز) پیامبران نظیر: «اللهم صل علی محمد و آل محمد انک حمید مجید کصلواتک و برکاتک و تحیاتک علی اصفیائک ابراهیم و آل ابراهیم.» [دعای چهل و هشتم]

ادب در خواست

امام سجاد(ع) در صحیفه سجاده به مسائل اعتقادی و عبادی و موعظه‌های سیاسی نپرداخته‌اند و به دلیل آن که رهبر و مقتدای حقیقی جامعه بودند، مسائل اجتماعی را نیز مورد توجه قرار داده‌اند. یکی از این مسائل ادب در خواست امام برای افراد جامعه است. از جمله مباحثی که در «ادب در خواست» به آن می‌پردازیم، امور مربوط به خانواده است.

یکی از شرایط استجاب دعا، توسل به محمد و آل محمد(ص) است؛ چنان که قرآن کریم می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و ابتغوا الیه الوسیله...» [المائده/۳۵]

فرزندان

امام سجاده(ع)، اولین درخواستی که برای فرزندان خود دارد، بقای عمر ایشان است. در دعای بیست و پنجم می‌فرماید: «اللهم و من علی بقاء ولدی و باصلاحهم لی وبامتاعی بهم»: خداوندا! بر من منت گذار به بقای فرزندانم و به شایسته نمودن ایشان برای من و به برخورداری من از آنان.

نظیر این تعبیر را امیرالمؤمنین(ع) در نامه ۳۱ نهج البلاغه به امام حسن(ع) فرمود: «در دعا طول عمر، صحت بدن و روزی فراوان طلب کن.»

امام سجاده(ع) نیز به دیگران می‌آموزد که طول عمر، فقط در دست آفریننده عمر است و فقط از او باید درخواست بقا کرد و سپس شایستگی آنان را از خداوند خواست. امام(ع) در ادامه دعای بیست و پنجم، به بیانی دیگر برای فرزندان از خداوند این‌گونه درخواست می‌کند: «الهی امدد لی فی اعمارهم وزد لی فی آجالهم و رب لی صغیرهم و قو لی ضعیفهم واصح لی ابدانهم و ادیانهم و اخلاقهم و عافهم فی انفسهم و فی جوارحهم و فی کل معانیت به من امرهم و ادبر لی و علی یدی ارزاقهم»: خداوندا! عمر آنان را برای من طولانی گردان و بر ایام زندگی شان برای من بیفز و خردسالشان را برایم تربیت کن، و ناتوانشان را برایم نیرو ده، و بدن‌ها و دینشان و اخلاقشان را برایم به سلامت دار و آنان را در جان و اعضا و هر کارشان که به آن اهتمام دارم، عافیت بخش و برای من و به دست من روزی آنان را وسعت ده.

تدبیر زیبای امام(ع) در برخورد با فرزندان ستودنی است. اکثر انسان‌ها برای فرزندان خود طول عمر می‌خواهند و روزی فراوان. اما امام(ع) جز طول عمر، برای آنان درخواست تربیت از خداوند می‌کند؛ تربیتی که نتیجه آن به امام برمی‌گردد.

امام سجاده(ع) در ادامه دعا، به توصیف فرزند صالح می‌پردازد: «واجعلهم ابرارا اتقیا بصراء سامعین مطیعین لک و لاولیائک محبین مناصحین و لجمیع اعدائک معانیدین و مبغضین آمین»: و آنان را نیکوکارانی با تقوا، و صاحبان بصیرت، و شنوای حق، و مطیع خود گردان و نسبت به اولیای خود عاشق و خیرخواه، و نسبت به دشمنان، دشمن و کینه‌توز قرار ده.

اولاد صالح حاصل تربیت صحیح و دقیق پدر و مادر است. آموزش و پرورش فرزندان مهم‌ترین وظیفه والدین محسوب می‌شود، به طوری که آثار این تربیت به خود آن‌ها در دنیا و آخرت، باز می‌گردد.

در بخش دیگر دعای بیست و پنجم امام(ع) این‌گونه می‌فرماید: «اللهم اشدد بهم عضدی و اقم بهم اودی و کثر بهم عددی و زین بهم محضری و احی بهم ذکری و اکفی بهم فی غیبتی و اعنی بهم علی حاجتی واجعلهم لی محبین و علی حدیبین مقبلین مستقیمین لی مطیعین غیر عاصین و لا عاقین و لا مخالفین و لا خاطئین». خداوندا! بازویم را با وجودشان نیرومند، و اختلال امورم را با آنان اصلاح، و دودمانم را به سبب آنان بسیار، و مجلسم را به وجودشان آراسته، و یادم را به آنان

پروردگار حکیم برای آرامش آدمیان، مأمنی دل‌پذیرتر از کانون خانواده قرار نداده است؛ خانواده‌ای که دو پایه استوار آن پدر و مادرند و وجود فرزند به برکت آنان معنا یافته است. حقوق والدین از جمله امور قابل توجهی است که هم در مصحف شریف الهی و هم در احادیث معصومین، جایگاه ویژه‌ای دارد [حسینی، تأملی بر دعای ۲۴ صحیفه در تعریف خانواده اسلامی].

والدین

اولین درخواست امام سجاده(ع) در حق پدر و مادرش در دعای بیست و چهارم این‌گونه آغاز می‌شود: «واخصص اللهم والدی بالکرامة لدیك والصلاة منک یا ارحم الراحمین»: الهی پدر و مادر مرا به کرامت نزد خود و درود از سوی خود اختصاص ده.

اولین دعای امام سجاده(ع) برای پدر و مادر خویش، درخواست درود برایشان از خداوند است و این نهایت ادب، احترام و خاکساری نسبت به والدین به‌شمار می‌رود. زیرا درخواست درودی از جانب باری تعالی است، نه از جانب بندگان خدا.

امام(ع) در ادامه دعا می‌فرماید: «واللهمنی علم ما یجب لهما علی الهماما»: دانستن آن چه درباره ایشان بر من لازم است، به من الهام کن.

«اللهم اجعلنی اهابهما هیبة السلطان العسوف و ابرهما بر الام الرئوف». خدایا! چنان کن که از هیبت پدر و مادرم چون از هیبت سلطان خود کامه بیمناک باشم، و به هر دو چون مادری مهربان نیکی نمایم.

«واجعل طاعتی لوالدی و بری بهما اقر لعینی من رقدة الوسنان»: و اطاعت از آنان و نیکی به هر دوی آنان را در نظرم از لذت خواب در چشم خواب‌آلوده شیرین‌تر گردان.

«وائلج لصدری من شربة الظمان حتی اوثر علی هوای هواهما». و برای سوز سینه‌ام از شربت گوارا در ذائقه تشنه، خنک‌تر گردان تا خواسته ایشان را بر خواسته خود ترجیح دهم.

«واقدم علی رضای رضاهما». و خرسندی آنان را بر خرسندی خود مقدم دارم.

«واستکثر برهما بی ان قل»: و خوبی ایشان را در مورد خود هر چند اندک باشد، زیاد بینم.

«واستقل بری بهما و ان کثر»: و نیکویی خود را درباره ایشان گرچه بسیار باشد، کم شمارم.

«اللهم خفض لهما صوتی»: خداوندا، صدایم را در محضر آنان ملایم کن.

«واطب لهما کلامی»: و گفتارم را بر آنان دل‌نشین فرما.

«والن لهما عربکتی»: و خوبم را نسبت به آنان نرمی عنایت کن.

«واعطف علیهما قلبی»: و قلبم را به هر دو مهربان ساز.

«وصیرنی بهما رفیقا و علیهما شفیقا»: و مرا نسبت به هر دو خوش‌رفتار و دلسوز قرار ده.

«ولا تجعلنی فی اهل العقوق للآباء و الامهات»: مرا در زمره آنان که عاق پدر و مادرند، قرار مده.

زنده‌دار و در نبوده‌ کارم را به وسیله آنان کفایت کن. و به دست آنان در برآمدن نیازم مرا یاری ده، آنان را عاشق من گردان و مهربانانی که متوجه من و پیوسته فرمانبر من باشند و از من اطاعت کنند و روی در نافرمانی من ننهند و نسبت به من نافرمانی و بدی و مخالفت و خطا نداشته باشند.

در این مرحله و این بخش از دعا، امام(ع) خواسته‌های خویش از فرزندان را بیان می‌دارند، اما این تقاضا با مرتبت و ادب در گفتار و درخواست همراه است.

خداوند برای امت پیامبر آخر الزمان، در باب توبه تخفیفات و تسهیلاتی قائل شده و آن‌ها را از بسیاری از قیودی که دست‌وپاگیر بعضی از امت‌های پیشین بوده، رهایی داده است.

هر دو پیام آماس کند، و آن قدر برایت رکوع کنم که استخوان‌های پشتم از هم پیاشد، و آن قدر تو را سجده کنم که چشم‌هایم از کاسه به درآید، و در دوره عمر، خاک زمین بخورم، و تا پایان زندگی آب خاکستر آلود بنوشم... با این همه سزاوار محو یکی از گناهانم نخواهم بود. و اگر در آن هنگام که مستوجب آمرزش شوم، مرا بیماری‌ریزی و در آن زمان که مستحق عفو تو گردم، از من درگذری، همانا این آمرزش و بخشایش نه از آن روست که من درخور آنم؛ زیرا سزای من آن گاه که نافرمانی تو کردم، آتش بود. پس اگر عذابم کنی، بر من ستم نورزیده‌ای. پس اکنون مرا به پرده رحمت خود پوشانده‌ای و رسوا نکرده‌ای، و به کرم خود با من مدارا کرده‌ای و در عقابم شتاب ننموده‌ای و به تفضل خود دربارم حکم کرده‌ای.

در این جملات، حضرت سجاد(ع) ابتدا می‌خواهد بفرماید که توبه شما از مقوله لفظ نیست، بلکه از مقوله عمل است. دیگر این که این جملات حاکی از خضوع و تذلل زایدالوصف ایشان در مقابل خداوند متعال است.

از جمله «حین استوجب مغفرتک و تعفو عنی حین استحق عفوک» نیز برمی‌آید که عفو، حق تائب و مغفرت برای او بر خدا واجب است. اما می‌بینیم که امام سجاد(ع) بعد از این جمله می‌فرماید: «... فان ذلک غیر واجب لی باستحقاقک» که به صراحت می‌رساند عفو و مغفرت حق تائب نیست. قبول کردن توبه هم بر خدا واجب نیست، بلکه توبه موهبتی الهی است.

در فرازی از دعای سی و هفتم هم در مقام اعتراف به تقصیر بندگان از ادای شکرش می‌فرماید: «لا یجب لاحد منهم ان تغفر له باستحقاقه و لا یحق له ان ترضی عنه باستیجابه فمن غفرت له فبطولک و من رضیت عنه فیفضلک». هیچ کس استحقاق آن را ندارد که او را بیماری‌ریزی و شایسته آن نیست که از وی خشنود گردی. هر کس را آمرزیده‌ای، به احسان خود آمرزیده‌ای، و از هر کس خشنود گشتی، به فضل خویش خشنود گشتی.

و این نکته را نباید فراموش کرد که توبه، عقوبت و کیفر جرم و گناه را ساقط نمی‌کند، و در شرایع آسمانی آثار وضعی قابل نقض نیست. لیکن خداوند سبحان از تفضل، کرم و بزرگواری خود توبه را می‌پذیرد و عقوبت را برمی‌دارد؛ مگر این که گناه جنبه حق الناس داشته باشد [احمدی، پژوهشی در صحیفه سجاده، ۱۳۸۶: ۱۵۵].

توبه معصوم(ع) به معنی آموزش توبه است

مکرر در صحیفه می‌بینیم که حضرت سجاد(ع) در برابر پروردگار، خود را غرق گناه می‌بیند، و به سوی رب و معبود خویش توبه و استغفار می‌کند؛ چنان که در فرازی از دعای سی و یکم (در طلب توبه) می‌فرماید: «اللهم انی اتوب الیک فی مقامی هذا من کبائر ذنوبی و صغائرهما و بواطن سیئاتی و ظواهرها و سالف زلاتی و حوادثها توبه من لا یحدث نفسه بمعصیه و لا یضمیر ان یعود فی خطیئته و قد قلت یا الهی فی محکم کتابک انک تقبل التوبه

ادب استغفار و توبه

یکی از موضوعاتی که امام سجاد(ع) در صحیفه به آن عنایت فوق العاده داشته، درخواست «توبه» و بازگشت به خداوند است. توبه به معنی رجوع و بازگشت از مخالفت، و رو آوردن به خدا و انجام وظایف مقرر در اسلام است. حضرت سجاد(ع) در مقام سپاس از تشریح توبه، در دعای اول صحیفه به خداوند عرضه می‌دارد: «والحمد لله الذی دلنا علی التوبه الی لم نغدها الا من فضله فلو لم نعتد من فضله الا بها لقد حسن بلاؤه عندنا و جل احسانه الینا و جسم فضله علینا».

خداوند برای امت پیامبر آخر الزمان، در باب توبه تخفیفات و تسهیلاتی قائل شده و آن‌ها را از بسیاری از قیودی که دست‌وپاگیر بعضی از امت‌های پیشین بوده، رهایی داده است. لذا امام سجاد(ع) در دعای اول در سپاس خداوند می‌فرماید: «فما هکذا کانت سنته فی التوبه لمن کان قبلنا لقد وضع عنا ما لا طاقه لنا به ولم یكلفنا الا وسعا و لم یجثنا الا یسرا»؛ زیرا روش او در پذیرش توبه در رابطه با گذشتگان چنین نبوده است. بدون شک آن چه را در توانایی ما نبوده از ما برداشته، و جز درخور امکان ما به ما تکلیف نرموده و ما را به غیر از کار آسان و انداشته است.

در واقع ایشان به این آیه شریفه، اشاره دارد که می‌فرماید: «... ربنا و لا تحمل علینا اصرا کما حملته علی الذین من قبلنا ربنا و لا تحمّلنا ما لا طاقه لنا به...» [البقره/۲۸۶].

جملاتی از دعای شانزدهم صحیفه که امام سجاد(ع) در مقام عفو از خداوند بیان فرموده، روشنگر این معنی است:

«الهی لو بکیت الیک حتی تسقط اشفای عینی و انتحبت حتی ینقطع صوتی و قمت لک حتی تتنشر قدمای و رکعت لک حتی ینخلع صلیب و سجدت لک حتی تنفقا حدقتای و اکتل تراب الارض طول عمری و شربت ماء الرماد آخر دهری و ذکر تک فی خلال ذلک حتی یکل لسانی ثم لم ارفع طرفی الی آفاق السماء استحياء منک ما استوجبت بذلک محو سیئه واحده من سیئاتی و ان کنت تغفر لی حین استوجب مغفرتک و تعفو عنی حین استحق عفوک فان ذلک غیر واجب لی باستحقاقک و لا انا اهل له باستیجاب اذ کان جزائی منک فی اول ما عصیتک النار فان تعدنی فانت غیر ظالم لی»؛ ای معبود من! اگر چندان در برابر تو بگریم که پلک‌های هر دو چشمم ببفتند، و اگر چندان صدا به گریه بلند کنم که صدایم قطع شود، و اگر چندان برایت به پایستم که

عن عبادک و تعفو عن السيئات و تحب التوابين فاقبل توبتي كما وعدت واعف عن سيئاتي كما ضمنت»: خدايا! من در اين مقام از گناهان بزرگ و کوچک و بدی‌های پنهان و آشکار، و لغزش‌های کهنه و نو توبه کردم؛ توبه‌ای که اندیشه نافرمانی و خیال گناه دیگر در دل راه ندهم و قصد بازگشتن به گناه نکنم. و تو خود ای پروردگار، در کتاب محکمات (قرآن) فرموده‌ای که توبه بندگان را می‌پذیری و از گناهان آن‌ها درمی‌گذری، و توبه‌کنندگان را دوست می‌داری. پس به مقتضای وعده خود، توبه‌ام را بپذیر و برحسب ضمانت خود از گناهانم درگذر.

می‌فرماید: «امر کردی که من در امثال آن کندی کردم، و نهی‌ام کردی که من به مخالفتش شتافتم. نعمتم بخشیدی که در ادای شکرش کوتاهی کردم.»

البته، این تنها حضرت سجاد(ع) نیست که به درگاه خدای سبحان این‌گونه انابه و تضرع، و اعتراف به تقصیر و گناه می‌کند، و از خداوند بخشش می‌خواهد. در دعاها و مناجات‌های فراوانی که از ائمه طاهربین(ع) نقل شده است هم اعترافات زیادی به گناه، تقصیر، عیب‌ان و امثال آن دیده می‌شود که هنگام مناجات از خداوند طلب عفو و گذشت کرده‌اند. در دعای معروف کمیل، علی(ع) می‌فرماید: «... یا سیدی فاسلک بعزتک ان لا یحجب عنک دعائی، سوء عملی و فعالی، و لا تفضحنی بختی ما اطلعت علیه من سری، و لا تعجلنی بالعقوبه علی ما عملت فی خلواتی، من سوء فعلی و اسائتی، و دوام تفریطی و جهالتی، و کثرة شهواتی و غفلتی...» ای سرورم! به عزت خودت از تو می‌خواهم که اعمال بد و کار زشت من دعایم را نبوشاند و مرا به آن چه پنهان است از سر من، و تو بر آن آگاهی، رسوایم نکن. و به آن چه در پنهانی، از اعمال زشت مرتکب شده‌ام، و ادامه بر تقصیر و جهالت و شهوت‌رانی فراوان و غفلتی که داشته‌ام، یا عقوبت بر من شتاب نکن.

نتیجه‌گیری

زبان و کلام امام سجاد(ع) هم‌چون پدران بزرگوارشان(ع) و جد ارجمندشان پیامبر گرامی اسلام(ص) ملهم از وحی الهی است که چشمه‌سار نبوغ ایشان در قالب دعاها و نیایش‌های نغز و راهگشا جاری شده و به حق شایسته تتبع و تحقیق است.

زبان دعا، زبان ادبی و غیر از زبان عرفی است؛ بلکه وجه بیانی وجود انسان است. دعا در زندگی بخشی و هویت‌بخشی به انسان از جایگاه بلندی در جهان هستی برخوردار است. تنها این زبان است که محتوای دعاها را می‌نماید. زیرا معصومان در دعاها و ذکرها با جمال و جلال مطلق محبوب به راز و نیاز مشغول بوده‌اند و مقام خطاب و خطیب و مخاطب اقتضا می‌کند، آن چه را در نهان‌خانه سر و نگارخانه عشق و بیت‌المعمور ادب داشتند، به زبان آورند.

ادعیه در هر شکل و حالتی از جمله امور و عواملی هستند که انسان را به نهایت قرب و ادب در پیشگاه الهی رهنمون می‌سازند.

پی‌نوشت

۱. خداوند و فرشتگانش به روان پاک این پیامبر درود می‌فرستد. شما هم ای اهل ایمان به او صلوات و درود بفرستید، و با تعظیم و جلال به او سلام گوید.
۲. از مجموع ۵۴ دعای صحیفه سجاده‌ای، ۴۶ دعا به ذکر شریف صلوات مزین شده است. دعاها ۲، ۳ و ۴ هر کدام یکبار، دعای ۵ پانزده بار، دعاها ۶، ۷، ۸، ۹ و ۱۰ هر کدام یکبار، دعای ۱۱ دو بار، دعای ۱۲ یکبار، دعای ۱۳ چهار بار، دعای ۱۴ هفتبار، دعاها ۱۶ و ۱۷ هر کدام پنجبار، دعاها ۱۸ و ۱۹ هر کدام یکبار، دعای ۲۰ بیستبار، دعای ۲۱ پنجبار، دعای ۲۲ هفتبار، دعای ۲۳ چهار بار، دعای ۲۴ هفتبار، دعای ۲۶ دو بار، دعای ۲۷ پنجبار، دعای ۲۹ یکبار، دعای ۳۰ چهار بار، دعاها ۳۱ و ۳۲ هر کدام ششبار، دعاها ۳۳ و ۳۴ هر کدام یکبار، دعای ۳۵ سهبار، دعاها ۳۶، ۳۷ و ۳۸ هر کدام یکبار، دعای ۳۹ چهار بار، دعاها ۴۰ و ۴۱ هر کدام یکبار، دعای ۴۲ پانزدهبار، دعای ۴۳ سهبار، دعای ۴۴ نهبار، دعای ۴۵ ششبار، دعای ۴۷ هفتبار، دعای ۴۸ بیستبار (که مربوط به روز عید قربان و روز جمعه است) و آخرین عبارات دعا با فرستادن هزار صلوات پایان می‌یابد. دعای ۵۲ یکبار و دعای ۵۴ سهبار.
۳. تقسیماتی که در پی می‌آید، با الهام از کتاب پژوهشی در صحیفه امام سجاد صورت گرفته است.
۴. ای اهل ایمان، از خدا بترسید و به وسیله ایمان و اولیای حق، به خدا توسل جوید و نزدیک شوید.
۵. بار خدایا، بر محمد و آل او درود فرست، هم‌چنان که بر فرشتگانی که از خواص و برگزیدگان در گاهت هستند، درود فرستادی؛ چنان درودی که برکت آن به ما برسد، سودش ما را دریا بد، و از جهت آن درخواست ما روا شود.
۶. پروردگارا! تکلیف گران و طاقت‌فرسا چنان که بر پیشینیان مقرر فرموده‌ای، بر ما مگذار.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. احمدی، ذکرائه (۱۳۸۶). پژوهشی در صحیفه امام سجاد(ع). انتشارات ناصر. قم.
۳. انصاریان، حسین (۱۳۸۵). ترجمه صحیفه کامله سجاده‌ایه. ویرایش حسین استادولی. انتشارات پیام آزادی. تهران. چاپ نوزدهم.
۴. جامع‌الخبار.
۵. حکیمی، محمدرضا. تفسیری بر صلوات. دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۶. دشتی، محمد (۱۳۸۷). نهج‌البلاغه. انتشارات جلوه کمال. چاپ دوم.
۷. رنجبر، محسن (۱۳۸۱). بررسی نقش امام سجاد(ع) در رهبری شیعه پس از واقعه کربلا. دفتر نشر معارف. چاپ اول.
۸. صدوق، حسین بن موسی (۱۳۷۲). معانی‌الخبار. ترجمه عبدالعلی محمدی شاهرودی. دارالکتب الاسلامیه. تهران.
۹. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ه.ق). بحارالانوار الجامعه لدرر الاخبار الائمة الاطهار. بیروت، مؤسسه الوفا. بیروت. الطبعة الثانية.
۱۰. موحدابطحی، صحیفه‌الجامعه‌السجاده‌یه.
۱۱. جعفریان، رسول. «ادبیات دعای شیعه». نامه مفید. قم. سال دوم. ش. ۵. بهار ۱۳۷۵.
۱۲. حسینی. «سیری اجمالی در تاریخ تعلیم و تربیت اسلامی».
۱۳. خانی، حامد (۱۳۸۷). «سیر تحول ادعیه عالمان شیعه تا عصر ابن طابوس». رساله دکترای دانشگاه علوم تحقیقات.
۱۴. سعادت، غلامرضا. «دعا در فرهنگ قرآن و اهل بیت». میلغان. محرم ۱۴۲۳.
۱۵. شریفانی، محمد. «تجلی توحید در ادعیه». اندیشه دینی. ش. ۱۵. ۱۳۸۴.
۱۶. شهیدی، مهدی. «سیری در دعا و نگارش متون دعایی». اندیشه صادق. ش. ۱۲، ۱۳ و ۱۴. فروردین ۱۳۸۳.
۱۷. صمدانیان، محسن. «صلوات و پیامبر اعظم در صحیفه سجاده‌یه».
۱۸. همت بناری، علی. «شکوه تعبیر و صحیفه سجاده‌یه».

زبان دعا، زبان ادبی و غیر از زبان عرفی است؛ بلکه وجه بیانی وجود انسان است. دعا در زندگی بخشی و هویت‌بخشی به انسان از جایگاه بلندی در جهان هستی برخوردار است